

Taiteilijoiden ammatillinen toimijuus ja työote ikääntyneiden hoivayhteisöissä

Teija Makkonen

Sosiaalipedagogiikan alan väitöstutkimukseni¹ (Nuutinen, 2024) käsittelee taiteilijoiden ammatillista toimijuutta ja heidän subjektiivista työn tekemisen tapansa, työtettaan, ikääntyneiden pitkäaikaishoidon yhteisöissä. Tutkimuksellani on inhimillistä, yhteiskunnallista ja tieteellistä merkitystä. Se kiinnittyy muun muassa Suomen ikääntyvään väestörakenteeseen, sosiaali- ja terveyssektorin työntekijöiden lisääntyneeseen huonovointisuuteen ja taiteilijoiden ansaintakeinojen kasvutarpeisiin. Tutkimuksellani on merkitystä myös taiteen saavutettavuuskeskusteluihin, taidekäsitysten muutoksiin sekä sosiaali- ja terveydenhuollon uudistukseen, joka mahdollistaa hyvinvointipalvelujen järjestämisen uusilla tavoilla.

Vaikka taiteilijat ovat esimerkiksi taidehistoriallisissa tutkimuksissa keskeisiä hahmoja (Hirvi-Ijäs, 2017), ovat he sosiaali- ja terveysalojen ikääntyneitä koskevissa keskusteluissa ja tutkimuksissa olleet vielä taka-alalla. Halusin rakentaa tutkimuksellani siltaa niin sosiaali-, terveys- ja kulttuurialojen ja ammatillisten toimijoiden välille kuin sosiaalipedagogisen tutkimuksen ja taide- ja taidekasvatusalan tutkimuksen välille. Sen vuoksi loin lectiossani mielikuvan sillasta, joka nojaa viiden kannatinpalkin varaan. Nämä kannatinpalkit olivat väitöstutkimusmatkani keskeisiä oivalluksia.

Sosiokulttuurinen lähestymistapa, kulttuurinen vanhustyö ja kulttuurihyvinvointi

Ensimmäinen mielikuvasiltaa kannatteleva palkki on sosiokulttuurinen ihmiskäsitys ja vanhu(u)skäsitys (Kurki, 2007; Marin & Hakonen, 2003) sekä niihin pohjautuva kulttuurinen vanhustyö (Huhtinen-Hildén ym., 2017). Kun vanhenemista, vanhuutta, iäkkäitä ihmisiä ja heidän palvelujaan tarkastellaan sosiokulttuurisesta näkökulmasta, huomiota kiinnitetään yhtäältä kulttuuriin ja yhteiskuntaan ja toisaalta yksilön historiaan ja elämänkulkuun. Sairauksia ja ongelmia vähättelemättä keskitytään iäkkään ihmisen voimavaroihin, osaamiseen ja vahvuuksiin. Keskeistä on ikääntyneen oman kokemuksen kuuleminen ja osallistumisen mahdollisuuksien luominen, esimerkiksi taideperustaisen toiminnan avulla.

Toinen kannatinpalkki on kulttuurihyvinvointi eli se, miten taiteella ja kulttuurilla on kiinteä yhteys kaiken ikäisten – myös kaikkein iäkkäimpien – ihmisten hyvinvointiin ja laajemmin ajateltuna merkitykselliseen elämään (Daykin ym., 2017; Lilja-Viherlampi & Rosenlöf, 2019). Kulttuuri on paitsi taidetta ja luovaa toimintaa myös toi-mintakulttuureja, arvoja, traditioita ja uskomuksia (Unesco, 2001). Kaikilla ihmisillä on Yhdistyneiden kansakuntien ihmisoikeuksien julistukseen pohjautuva ja Suomen perustuslain takaama oikeus nauttia taiteista ja osallistua yhdenvertaisesti oman maansa

kulttuurielämään (Yhdistyneet kansakunnat, 1948; Suomen perustuslaki 11.6.1999/731, §17). Kuitenkin usein ne ihmiset, jotka eniten hyötyisivät taide- ja kulttuuriosallistumisesta, jäävät toimintojen ulkopuolelle. Heitä ovat esimerkiksi pitkäaikaisen hoivan tai hoidon piirissä olevat iäkkäät ihmiset, joiden sairauksien ehkäisemiseen ja hyvinvoinnin edistämiseen kulttuuriosallistumisella on tutkitusti positiivisia vaikutuksia. Taide voi myös helpottaa useiden sairauksien hoitamista ja sairauksien kanssa selviytymistä. (Mm. Fancourt & Finn, 2019.)

Sosiaalipedagogiikka ja sosiaalipedagogisen työotteen teorettinen jäsenys taiteilijoiden työtä jäsentämässä

Siltamielikuvani kolmas ja neljäs kannatinpalkki muodostavat toisiinsa nojautuen keskeisen, siltaa kannattelevan elementin. Näitä kannatinpalkkeja ovat sosiaalipedagogiikka ajattelun, käytännön ja tekemisen yhdessä muodostamana kehyksenä ja sosiaalipedagogisen työotteen teorettinen jäsenys (Nivala & Rynänen, 2019, s. 185–230). Lähestyn sosiaalipedagogista työotetta saksankielisellä *Haltung*-termillä (Charfe & Carder, 2020), jonka määrittelyn muiden ihmisten ihmisarvon syvään kunnioittamiseen ja empaattiseen ymmärrykseen pohjautuvaksi asenteeksi. *Haltung* on oma tutkijan työotteeni, joka merkitsee minulle taiteilijoiden ammatillisen toimijuuden kunnioittamista

sekä heidän kokemustensa empaattista ja positiivista arvostusta.

Oma sosiaalipedagoginen ajatteluni ja käyttöteoriani ovat rakentuneet 1990-luvulta lähtien aluksi sosiaalialan asiakastyöntekijänä, sittemmin kehittäjänä ja opettajana ja viimeisten vuosien aikana myös tutkijana. Sosiaalipedagogiikan hermeuttinen eli ymmärtävä ja rinnalla kulkeva orientaatio sekä kriittinen, maailmaa muuttava orientaatio merkitsevät minulle tutkijana sitä, että en pelkästään tutki, miten asiat ovat. Kysyn myös, miten asiat voisivat olla tai mitä niille voisi tehdä, jotta arki hoivayhteisöissä olisi hyvää ja mielekästä sekä sen asukkailla että siellä työskenteleville ammattilaisille. (Grunwald & Thiersch, 2009; Nivala & Ryyänen, 2019, s. 324; Thiersch 1986).

Tutkimukseni osoittaa, että sosiaalipedagogisen työotteen ominaispiirteet, dialoginen kohtaaminen, toimijuuden ja oman osallistumisen tukeminen, yhteisöllisyys, toiminnallisuus ja luovuus, teorian ja käytännön yhteen kietoutuneisuus sekä yksilön, yhteisön ja yhteiskunnan kolmitasoisuus (Nivala & Ryyänen, 2019, s. 185–230) ilmenevät monipuolisesti taiteilijoiden työssä. Nostan kehollisuuden omaksi erilliseksi ominaispiirteekseen sosiaalipedagogisen työotteen teoreettisessa jäsenyyksessä. Kehollisuus merkitsee kehon ja mielen sekä henkisten ja hengellisten ulottuvuuksien kokonaisuuden huomioimista työn tekemisessä, työotteessa (Merleau-Ponty, 1962, s. 112–118; Merleau-Ponty, 1968, s. 247–248). Tutkimukseni mukaan kehollisuus on keskeinen piirre taiteilijoiden ja erityisesti muistisairaiden ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa ja kohtaamisissa. Kognitiivisen, tiedonkäsittelyyn liittyvän toimintakykynsä haurastuessa muistisairas ihminen ilmentää toimijuuttaan ja vuorovaikuttaa ympäristössään ni-

menomaan kehonsa kautta esimerkiksi erilaisten aisti- ja tunneilmainsujen, vastavuoroisen kosketuksen sekä toimintansa avulla (mm. Kontos, 2005). Kehollisuuden merkityksen esiin nostaminen voi ohjata ammatillisia toimijoita kohti tunnistavaa, improvisoivaa ja kokemuksellista kohtaamista (Foster, 2012).

Taiteilijoiden ammatillinen toimijuus ja kulttuurihyvinvoiva hoivayhteisö rakentuvat pitkäjänteisyyden ja pysyvyyden varaan

Viides eli viimeinen kannatinpalkki siltametaforassani on ymmärrys taiteilijoiden ja sosiaali- ja terveysalojen ammattilaisten monialaisen yhteistyön tärkeästä merkityksestä. Monialainen, eri hallinnon- ja tieteenaloja yhteen kokoava ja niiden rajoja ylittävä yhteistyö sekä kulttuurihyvinvoiva hoivayhteisö voivat rakentua vain panostamalla pitkäjänteisyyteen ja pysyvyyteen. Monialaisen yhteistyön edellytysten luominen ja niiden kehittymisen tukeminen ovat ikääntyneiden palveluista vastaavien organisaatioiden vastuulla. Niissä tarvitaan sekä eri ammattialojen osaamisen, tietotaidon ja työmenetelmien aitoa arvostamista että erilaisten toimintojen, rakenteiden, organisoimisen ja johtamisen yhteensovittamista ja kehittämistä. Tämä edellyttää sekä järjestelmän että toimintakulttuurin muutosta organisaatioiden johtamisesta aina käytännön työntekijöihin saakka (esim. Isoherranen, 2012). Tutkimukseni osoittaa hoivayhteisöjen johtotehtävissä toimivien henkilöiden sitoutumisen, tuen ja kannustuksen tärkeyden taiteilijoiden työhyvinvoinnissa ja kulttuurihyvinvointitoiminnan integroitumisessa hoivayhteisöihin.

Kohti ”utooppisia visioita” taiteilijoista sosiaali- ja terveysalan yhteisöissä

Loin lectiossani mielikuvan sillasta, joka nojasi viiteen kannatinpalkkiin ja rakentui eri ammattialojen ja ammatillisten toimijoiden sekä eri tieteiden välisen tutkimuksen välille. Pelkät palkit eivät kuitenkaan tee vielä siltaa, vaan tarvitaan myös pintarakenne.

Brasilialainen kasvatusfilosofi Paulo Freire (1970) puhui ”utooppisen ilmestyksen” tärkeydestä sorrettujen pedagogiikassaan. Utooppinen visio, tulevaisuuskuva jostain paremmasta, mikä ei vielä ole totta tai näkyvässä, muodostaa mielikuvasilta pintarakenteen. Sitä pitkin liikkuminen eri maailmojen välillä voi onnistua. Sitä ilman maailma ei muutu.

Freire painottaa, että vain sellaiset utopiat, jotka kuvitellaan yhdessä muutosta haluavien ihmisten kanssa, voivat johtaa muutokseen. Niinpä päätin lectioni tutkimukseksi osallistuneiden ja hoivayhteisöissä työskennelleiden 14 iäkkään taiteilijan omiin tulevaisuudenkuviin, joissa he kertoivat rooleistaan, tehtävistään ja asemistaan ikääntyneiden palveluissa ja laajemmin sosiaali- ja terveysalan erilaisissa yhteisöissä. Nykyisellä säästämisen, leikkaamisen ja tehostamisen aikakaudella, jossa taiteen ja kulttuurin merkitys sekä taiteilijat, sote-alan työntekijät ja iäkkäät ihmiset ovat monenlaisissa puristuksissa, tällä utopialla on mielestäni erityisen tärkeä merkitys. Voimme toteuttaa vain sellaisen tulevaisuuden, jonka pystymme kuvittelemaan.

Taiteilijoiden visioimassa tulevaisuudessa taiteilijat työskentelevät kunta- tai aluetaitelijoina tai taidelähteliläinä erilaisissa sosiaali- ja terveysalan toimipaikoissa sekä työhyvinvoinnin kehittämisen parissa.

Sosiaali-, terveys- ja kulttuurialojen ammattilaisten keskinäinen arvostus ja vastavuoroinen tietotaito ovat vahvistuneet, työyhteisöjen työilmapiiri on parantunut ja hoivakulttuuri on rikastunut sairauskeskeisestä elämäkeskeiseksi. Taiteen ja kulttuurin merkitys kaikkien ihmisten oikeutena hyväksytään yleisesti. Sen myötä ymmärrys myös iäkkäiden ihmisten kulttuurisista oikeuksista, elämänlaadusta ja elämän merkityksellisyydestä huomioidaan kaikilla yhteiskunnan tasoilla. Taiteilijoiden työssä saatujen hyvien kokemusten ja karttuvan tutkimustiedon myötä taiteen monitasoinen vaikuttavuus on tullut näkyville, ja se vakuuttaa myös päätöksentekijöitä. Tämä vakuuttuneisuus näkyy taide- ja kulttuuritoiminnan pysyvänä ja jatkuvana rahoituksena sekä taiteilijoiden parantuneina toimintaedellytyksinä sosiaali- ja terveysalalla. ■

Viitteet

1) Väitöskirjani *Taiteilijoiden ammatillinen toimijuus ja työote ikääntyneiden hoivayhteisöissä* tarkastettiin Itä-Suomen yliopistossa 12.4.2024. Kustoksena toimi sosiaalipedagogiikan professori, KT Arto O. Salonen Itä-Suomen yliopistosta ja vastaväittäjänä apulaisprofessori, TtT Maria Huhmarniemi Lapin yliopistosta.

Lähteet

CHARFE, L. & GARDNER, A. (2020). Does my Haltung look big in this? The use of social pedagogical theory for the development of ethical and valued practice? *International Journal of Social Pedagogy*, 9(11), 1–10. <https://doi.org/10.14324/111.444.ijsp.2020.v9.x.011>

DAYKIN, N., GRAY, K., MCCREE, M. & WILLIS, J. (2016). Creative and credible evaluation for arts,

health and well-being: opportunities and challenges of co-production. *Arts & Health*, 9(2), 123–138. <https://doi.org/10.1080/17533015.2016.1206948>

FANCOURT, D. & FINN, S. (2019). *What is the evidence on the role of the arts in improving health and wellbeing? A scoping review* (Health Evidence Network synthesis report 67). <https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/329834/9789289054553-eng.pdf?sequence=3>

FOSTER, R. (2012). Tanssi-innostaminen herkistäjänä keholliseen ymmärrykseen. *Sosiaalipedagoginen Aikakauskirja*, 13, 31–51. <https://doi.org/10.30675/sa.122072>

FREIRE, P. (1970). *Pedagogy of the Oppressed*. Seabury Press.

Grunwald, K. & Thiersch, H. (2009). The concept of the "lifeworld orientation" for social work and social care. *Journal of Social Work Practice*, 23(2), 131–146.

HIRVI-IJÄS, M. (2017). Tutkimuksia taiteilijuudesta. *Tahiti*, 7(1). <https://tahiti.journal.fi/article/view/85653>

HUHTINEN-HILDÉN, L., PUUSTELLI-PITKÄNEN, A., STRANDMAN, P. & ALA-NIKKOLA, E. (2017). *Kohti luovaa arkea. Kulttuurinen vanhustyö asiakaslähtöisyyden edistäjänä: tutkimusraportti* (Metropolia Ammattikorkeakoulun julkaisusarja). Metropolia Ammattikorkeakoulu. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-328-012-0>

ISOHERRANEN, K. (2012). *Uhka vai mahdollisuus: moniammatillista yhteistyötä kehittämässä* [väitöskirja, Helsingin yliopisto]. Helda. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-10-7664-0>

KONTOS, P. (2005). Embodied selfhood in Alzheimer's disease: rethinking person-centred care. *Dementia*, 4(4), 553–570. <https://doi.org/10.1177/1471301205058311>

KURKI, L. (2007). *Innostava vanhuus. Sosiokulttuurinen innostaminen vanhempien aikuisten parissa*. Oy Finn Lectura Ab.

LILJA-VIHERLAMPI, L.-M. & ROSENLOF, A.-M. (2019). Moninäkökulmainen kulttuurihyvinvointi. Teoksessa I. Tanskanen (toim.), *Taide töissä – Näkökulmia taiteen opetukseen sekä taiteilijan rooliin yhteisöissä* (s. 20–30). Turun ammattikorkeakoulu. <http://julkaisut.turkuamk.fi/isbn9789522167170.pdf>

MARIN, M. & HAKONEN, S. (Toim.). (2003). *Seniori- ja vanhustyö arjen kulttuurissa*. PS-kustannus.

MERLEAU-PONTY, M. (1962). *The phenomenology of perception*. Routledge.

MERLEAU-PONTY, M. (1968). *The visible and the invisible*. North-Western University Press.

NIVALA, E. & RYNNÄNEN, S. (2019). *Sosiaalipedagogiikka. Kohti inhimillistä yhteiskuntaa*. Gaudeamus.

NUUTINEN, T. (2024). *Taiteilijoiden ammatillinen toimijuus ja työote ikääntyneiden hoivayhteisöissä* [väitöskirja, Itä-Suomen yliopisto]. eRepo. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-61-5126-7>

SUOMEN PERUSTUSLAKI 11.6.1999/731.

THIERSCH, H. (1986). *Die Erfahrung de Wirklichkeit*. Juventa

UNESCO. (2001). *Universal declaration on cultural diversity*. United Nations. <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/universal-declaration-cultural-diversity>

YHDISTYNEET KANSAKUNNAT. (1948). *YK:n ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus*. Ihmisoikeusliitto. <https://ihmisoikeusliitto.fi/ihmisoikeudet/ihmisoikeuksien-julistus/>